http://garmian.edu.krd https://doi.org/10.24271/garmian.78

ڕەنگدانەوەی تراجیدیای (جینۆساید) لە شیعری کوردیی سییەکان و چلەکانی سەدەی پێشوودا

پ.ی د. مەریوان عمر حسن - زانكۆی سلێمانی - كۆلێجی زمان - بەشی كوردی
پ.ی د.عطا رشید حسین - زانكۆی سلێمانی - كۆلێجی پەروەردەی بنەڕەت - بەشی كوردی

پێشەکی :

بەدرێژایی دیرۆکی مرۆڤایەتی لەگەڵ هەموو سەردەمە جۆربەجۆرەکانی ژیانی مرۆڤدا کارەسات و تاوانی بەکۆمەڵکوشتن... بوون و بەردەوامییان هە بووە , ئەو بابەتەش وەک ئەوەی بۆ یەکەمجار لە ڕووپەلی دیرۆکی هونەری تراجیدیادا , کە لەسەردەمی یۆنانییەکانەوە وەک بەرهەمی هونەریی و ئەدەبی هاتەکایەوە , ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت , کە سەرەتای مەراسیم و ڕێوڕەسمی (دیۆنیسۆس)دا هەرهونەری کۆمیدیا یان گاڵتەجاڕانە بووە دواتر و وەک ئەرستۆ دەڵێت (پاش ئەوەی ماوەیەکی خایاند ئینجا وردە وردە تراجیدیا خۆی لە بڕگە کۆمیدییەکان دەربازکردو وسەربەخۆیی بەدەستهێنا), ئیدی و پاشتر تراجیدیا وەک هونەرێکی سەربەخۆ و بووە بابەتی تێکڕای جۆرەکانی ئەدەب لە مێژووی ئەدەبیاتی کۆن و نوێی گەلانی جیهان وبووە ئەو ئاوێنە و ناسنامە ئەدەبییانەی جیهان , کە بەجۆرێک لە جۆرەکان گوزارشتی لەوڕووداوە کارەساتبارانە دەکرد , کە چ لە لایەن سرووشت یان ئەو جەنگ وشەڕانەی , کە لەنێوان مرۆڤەکانەوە بەشێوەی کۆ دەکرانە سەریەکدی و لەو نێوەداجگە لە تیاچوونی شەڕکەڕەکانی نێو هەردوو بەرە بە دەیان , سەدان یان هەزاران مرۆڤی سڤیل و بێتاوان لەونێوەدا کۆکوژدەکران ...., دیارە هەموو ئەوانە مۆتیڤ یان هەوێنگەلێکی باشبوون بۆ داڕشتن یان بەرهەمهێنان و لەدایکبوونی زۆرێک لەو بەرهەم و شاکارە ئەدەبییە جیهانییانەی, کە چ لە کۆن و چ لە سەردەمی نوێدا بە ناوەڕۆک و ناوی جیاوازەوە لەسەرانسەری جیهاندا بلاوبوونەتەوە.

هەڵبەت بەم شێوەیە دەتوانین بڵێین کارەسات یان تراجیدیا زەمینەیەکی فراوان و بەپیتی بۆ بابەتەکانی شیعر وچیرۆکی هونەریی کوردیی هەردوو دەیەی سی و چلەکانی پێشوودا سازکردووەو بەتایبەت هەروەک دەزانین هەر لە داستان وچیرۆکی تراجیدیای یان ڕووداوی مێژوویی (قەڵای دمدم) هوە تاوەکو نێوان بیست و ساڵانی سییەکان چ لە باشوور و چ لە باکووری کوردستان لەلایەن ڕژێمی پادشایەتیی عێراق و ڕژێمە فاشیستەکەی مستەفا کەمال (ئەتاتورک) چەندین تاوانی کۆمەڵکوژی و بەکۆمەڵ تیربارانکردنی سەرکردە و فەرماندەکانی ڕاپەرینە چەکدارییەکانی شێخ سەعیدی پیران , ڕاپەڕینەکەی ئاگریداغ و تا سەیدڕەزای دەرسیم

ئەنجامدابوو, دواتر هەروەک بینیمان , کە چۆن حکومەتە یەک لەدوایەکەکانی عێراق بەگشتی و ڕژێمە فاشیست و هۆڤییەکەی سەددام حسێن هەر لە کوردە فەیلییەکان, بارزانییەکان, هەڵەبجە و ئەنفال دەیان تاوانی کۆکوژیی دیکەیان دەرحەق بە گەلی باشووری کوردستان ئەنجامدابوو .... دیارە هەموو ئەم تاوانانە لەبیر خەڵکی رۆشنبیر و هۆشیاری گەلەکەمان بێ بەرسڤ و کاردانەوە نەماوەتەوە چ بە نووسین و شاکاری ئەدەبی چ بە قوربانیدان و خەباتی بەردەوام تاڕاددەیەک تۆڵەی مەعنەوی و مۆراڵی خۆیان لە دوژمنان کردۆتەوە و لەو نێوەدا هونەرمەندان و ئەدیبانی کورد بەتایبەت ئەوانەی , کە لە نێوان هەردوو دەیەی سیی و چلەکانی سەدەی پێشوو , کە بە شیعر داهێنانی خۆیان پێشکەش بە خوێنەرانی گەلەکەیان کردووە ,واتە ئەو دوو دەیەی , کە سنووری توێژینەوەکەمان دەگرێتە خۆ کاری لەسەر بکەین .

کاری توێژینەوەکەمان بەپێی ڕێبازی تیۆری وەسفی شیکارییە و بۆ ئەمە بەشی یەکەممان لەسەر بنەمای تیۆری و بەشی دوومیش بەپێی ڕێبازی وەسفی شیکاری داڕشتووە .

هەر بۆیە لەو چوارچێوەیەدا ، هەوڵدەدەین سەرەتا لە بەشی یەکەمی توێژینەوەکەمان باس لە چەمک و پێناسەی هونەری تراجیدیا و کورتە مێژووی سەرهەڵدانی ئەو هونەرە بەپێی ڕەوتە مێژووییەکە دەخەینەڕوو، کە لە ئەورووپادا سەری هەلدا، ئینجا ئاماژە بە مێژووی سەرهەڵدانی زاراوەی (جینۆساید) و پێناسەی ئەم زاراوەیە و پاشان بە کورتی لەسەر جۆرەکانی جینۆساید دەدوێین، بێگومان ئەم بەشە لە توێژینەوەکەمان بۆ تێگەیشتنێکی زانستییانەیە سەبارەت بە تراجیدیا وەک بابەت وەوێنی ئەو شیعرانەی، کە لەو دوودەیەدا کەم تا زۆر ببووە نێوەڕۆکی زۆرێک لە پارچە هەڵبەستی کۆن و نوێی شاعیرانی ماوەی دیاریکراوی توێژینەوەکەمان.

بەشی یەکەم

کورتە باسێک سەبارەت بە مێژووی تراجیدیا :

دیارە هیچ بابەتێک لە خۆیەوە نایەتە مەیدانەوە ، بەڵکو هۆکار وسەردەمێکی دیاریکراوی خۆی هەیە، کە خوڵقاندوونیەتی، لەونێوەشدا هونەری تراجیدیا ((وەک هەموو دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی و هونەری لەسەرەتای پەیدابوونییەوە لە دووتوێی هەندێ بەند و باوی ساکارەوە پەیدابووە))[1]بەتایبەتیش بۆ ((ئەو دوعا و نزایانەی، کە گریکەکان بەبۆنەی جەژنی دینۆسیس (Dionysus)ەوە بەشێوەی سروود و ئاوازدەیانواندن و دەپاڕانەوە و نزایان دەکرد، کە مرۆڤ لەژێر باری ئەودایە و ئافەریدەی ئەوە وهەمووکار و کردەوەیەکی بەچاک و خراپییەوە لەوەوەیە، چاودێری بکا و میهرەبانی لەتەکدا بنوێنێ، ئیدی هێدی هێدی لەدزەگای ڕۆژگاردا

[1] حەمەکەریم هەورامی، درامای کوردی لەناودرامای جیهاندا ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠١ ،ل٤٥ .

گۆڕان و بوون بە گفتوگۆکردن لەنێوان ئەکتەر و کۆرسدا ، کۆرسەکەش سروودەکانیان دەکردە وەلامدانەوەی وێردەکانی ئەکتەرەکە))[2]، بۆیە بەهەڵدانەوەی ڕووپەلەکانی دیرۆکی تراجیدیا، کە لەسەردەمی یۆنانییەکانەوە هاتە کایەوە ، ئەوەمان بۆدەردەکەوێت ، کە سەرەتای مەراسیم وڕێورەسمی (دیونیسیۆس) ، ((تا زەمانی (یۆرپید) لەبنەرەتدا گاڵتەجارانە بووە، بەلام وەکو (ئەرستۆ)دەڵێت ماوەیەکی خایاند، تا نمایشی تراژیدی لەبرگە کۆمیدیاکان دەربازبوو و سەربەخۆیی بەدەست هێنا))[3]، کەواتە بەسەرهات و ڕووداوە جڤاکییەکانی ئەو سەردەمەی ژیانی یۆنانییەکان و پێداویستی ڕۆژانەیان بابەتی تراجیدیای هێنایە کایەوە و لەلایەن نووسەران و شاعیرانی یۆنانیشەوە بەهەند وەرگیراوەو لە بنیاتی گەلێک لە دەقە شیعرییەکانیاندا ڕەنگیان پێدەدایەوە .

سەبارەت بە سەرهەڵدان ومێژووی تراجیدیا (عبدالواحد ابن یاسر)دەڵێت: ((تراجیدیا تەنها شێوەیەکی درامی نییە لەنێوان شێوەکانی تردا، بەڵکو بریتییە لەکرۆک و ناوەڕۆکێکی دڵتەزێن، ئەم هونەرە لەمێژووی ڕۆشنبیریی ڕۆژئاوادا دووجار سەری هەڵداوە ، یەکەمجار لەسەدەی (٥پ.ز) لەگەڵ تراجیدیای یۆنانیدا ، دووەمجاریش لەسەدەکانی (١٦)و (١٧)ی زاینیدا لە ئینگلتەرا، پاشان لە فەرەنسا و ئیسپانیادا سەریهەڵدا، لەجاری یەکەمدا یەک سەدەی خایاند ، بەلام لەجاری دووەمدا و لەگەڵسەردەمی (ئەلیزابیث)دا (٦٠)ساڵی خایاند))[4] هەرئەو نووسەرە لەدرێژەی باسەکنیدا سەبارەت بە دیرۆکی تراجیدیا جەخت لەسەر ئەو دەکاتەوە، کە ((مێژووی تراجیدیا لەڕۆژئاوادا مێژوویەکی بازنەییە (دامەزراندن و لەناوچوون)، بووژانەوە و دووبارە گەڕانەوە، پاشان مردنی کۆتایی، و لە هەموو جارێکیشدا دەرکەوتنەکەی هاوکاتە لەگەڵ جووڵە و لەرینەوەی لە جەستەی جڤاکیدا ، لەهەمان کاتیشدا کۆتاییە بەسەر سیستەمی نەریت و بیر وباوەڕ و ڕەمزدا))[5].

لێرەدا ئەوەمان بۆدەردەکەوێت، کە هونەری تراجیدیا لەگەڵ سەرهەڵدانیدا بۆ ئەوەبووە، کە بەبایەخەوە کار لەسەڕوداو و بەسەرهاتەکانی ژییانی کۆمەڵگا بکات و بینەران لە ڕاستییەکانی ژیان ئاگاداربکاتەوە و پەیامێکی گەورەی مرۆییان پێببەخشێت .

چەمک و پێناسەی تراجیدیا :

لە ڕووپەلەکانی دیرۆکدا ئەم هونەرە وەک زاراوە، و سەرهەڵدانی بۆ سەردەمی یۆنانییەکان دەگەڕێتەوە و تێیدا دەگوترێت: ((وشەیەکی گریکی کۆنە و دوو وشەی لێکدراوە، کە

---

[2] س، پ ، ل (٤٥) .
[3] ویلیام جێمز دورانت ، مێژووی شانۆ ، و . پێشڕەو حسەین ، چاپخانەی کارۆ ، سلێمانی ، ٢٠١٠ ، ل٢٤ .
[4] عبدالواحد ابن یاسر، المأساة و الرؤیة المأساویة في المسرح العربي الحدیث ، مطبعة(دار و مكتبة عدنان)، بغداد،٢٠١٣،ص١٧.
[5] س ، پ ، ل ١٨ .

هەریەكێكیان مانای تایبەتی خۆی هەیە ،(ترا) واتە گۆرانی ، گیدی (جدی) واتە بزن، هەردوو وشەكەش بەسەریەكەوە دەبێتە (گۆرانی بزن)، بۆیەئەوناوەشی بەسەردابڕاوە، چونكە ئاهەنگێڕانی (دیونیسۆس)دا سروودبێژەكان و ئاهەنگگێڕەكان كەوڵی بزنیان لەبەردەكرد ولەناوپەرستگای (دیونیسۆس)دا بەدەوری پەیكەرەكەیدا دەسووڕانەوە و سروودیان دەووت))[6] ، دەكرێت لێكدانەوەی وشەی (تراگیدی) یۆنانییەكە هەمان واتای لەزمانی كوردیدا ببینینەوە بۆ نمونە لە كورمانجیدا ،كە بە حوكمی دیمۆگرافیا و جوگرافیا لە پێش هاتنی شالآوی مەغۆلەكان بۆ ئەنادۆڵ و گەر بگەڕێینەوە بۆ پێش چەند هەزارساڵێك بەر لە ئێستا بەتایبەت لەسەردەمی هەردوو ئیمپراتۆرییەتی (میدیا)ی كوردی و (لیدیا)ی یۆنانی لەودەورانەوە تا هاتنی توركە مەغۆلەكان. تەنیا دراوسێی باكوور و باكووری ڕۆژئاوای خاكی میدییەكان ..واتە باكووری كوردستانی ئێستا. گەلی یۆنان یان لیدییەكان بووە !!، كەواتە دەتوانین بێژین بۆ لێكدانەوەی هەركام لە هەردوو وشەكانی: (ترا)و(گیدی) كە یەكەمیان بەمانای (ستران- ترانە) و وشەی (گیدی) ،كە لەكوردییەكەدا بە (گدی) واتە بزن هاتووە هەر هەمان ماناو هەمان مۆرفیمە دەنگە !! چ بۆ زمانی یۆنانی یان بۆ زمانە كوردییەكەی لای خۆمان بەتایبەت بەشێوەزاری كوردییە ژووروووەكە هەر یەك شتە !!، لە فەرهەنگی ((هەمبانە بۆرینە))[7]ی مامۆستا هەژاردا ...ئەم وشانەی بەرامبەر هەمان واتا داناوە، كە لە لێكدانەوە كەی سەرەوەدا هاتبوو ...بۆ نموونە سەبارەت بەوشەی یەكەم مانایەكی دیش دەدات بەدەستەوە كە ئەویش (شاخ) یان (قۆچ)ی بزن یان ئاژەڵە ...واتە هەمان واتا چ بۆ یۆنانییەكە ، كە بەشاخی ئاژەڵ دەبێژن (تۆڕ-تۆڕۆس) و لە كوردییەكەشدا وشەی (سترۆ) ی كورمانجی هێناوە، كە هەمان واتای هەیە، كە مانای (شاخ- قۆچ) دەگەیەنێ. كەواتە لە دەستەواژەی یەكەم چ بۆ كوردی و چ بۆ یۆنانییەكە مانای (گۆرانی بزن) دەگەیەنێت و لە دەستەواژەكەی دووەمیشدا بەمانای (شاخی بزن) دەگەیەنێت !! .

هەر لەو دەورانەدا لای یۆنانییەكان و لەدوو توێی نمایشی ئەم جۆرە هونەرەدا ((ئەكتەرەكانی ئەو مەراسیمە لەشێوەی بزندا دەردەكەوتن))[8]، تەنانەت شێوازی دەنگدەرڕبڕین و هەڵسوكەوتیشیان هەرلەشێوەی بزندابووە و كارێكی سەرنجڕاكێش بووە، بەڵام لەگەڵ بەرەوپێشچوونی پیڤاژۆیەكانی ژیان وژیارییدا، توانی خۆی لە نێوپرۆسە و كارێكی شانۆیی جیهانیدا ببینێتەوە و سەرنجی شانۆكاران ونووسەران بەلای خۆیدا ڕابكیشێت و مرۆڤ بە هۆیەوە بتوانێت هەموو ئازار و دەردی سەری خۆی تێدا ببینێتەوە.

[6] حەمەكەریم هەورامی، درامای كوردی لەناودرامای جیهاندا ، ل(٤٦) .
[7] هەژار ، هەنبانە بۆرینە- فەرهەنگی كوردی - فارسی ،چاپی یەكەم ، چاپخانەی سروش ، تهران ، ١٣٦٩ ،ل(٤١٢) ، (٦٨٧) .
[8] ویلیام جێمز دورانت ، مێژووی شانۆ ، ل(٢٤) .

لەگەڵ ئەوەشدا و لەگەڵ دەرکەوتنی هونەری شانۆی تراجیدیادا، هەرلەسەرەتاوە ئایین وڕێوڕەسمە ئاینییەکانی سەردەمی یۆنانییەکان کاریگەریی ڕاستەوخۆیان هەبووە لەسەری بەتایبەتی ((گۆرانی (دیسرامب)، کە گۆرانییەکی ئاینییە))[9] و ((بەشێکە لەجەژنی سالآنە، کە بۆ ڕێزلێنان لە (دیۆنیسیۆس) دەکرا و پیشکەش بە (ئارخۆن) دەکرا))[10] .

بەواتە دەتوانین بڵێین ،کەلەوڕۆژەدا، ڕووداوێک دەبووە هەوێن و کەرەسەی نمایشە تراجیدییەکە و کاریگەریی لەسەر بینەرانیش بەجێدەهێشت و بینەران بەوریاییەوە تەماشایان دەکرد و ئاوێتەی دەبوون، بەدیوێکی دیکەدا دەکرێ بڵێین، هەموو نمایشێکی شانۆیی تراجیدیا، خۆی لە دووتوێی گێڕانەوەی ڕووداوێکی تەواودا دەبینێتەوە، کە شوێنێکی دیاریکراوی هەیە، مەبەستیش لەڕووداوی تەواو ئەوەیە، کەسەرەتا و ناوەڕاست و کۆتایی هەبێت، سەرەتاش بریتییە لەناساندنی ڕووداو و چۆنیەتی سەرهەڵدانی، کە وردەوردە لەگەڵ گێڕانەوەی نمایشی ڕووداوەکاندا گەشەدەکات تا دەگاتە کۆتایی, ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت، کە ڕووداو، یان چیرۆک ئامانجی تراجیدیایە بەبێ ڕووداوبنیات بنرێت ((هەموو بەشەکانی ئەوڕووداوەش پێکەوە بەستراون وگۆڕانکاریش لەهەربەشێکدا ڕوویدات، جا لابرێ یان دەستکاری بکرێ ، کاریگەریی لەسەر بەشەکانی تریش دروستدەکات))[11]، هەندێکی دیکەش لەڕەخنەگران پێیان وایە، کە ((تراجیدیا بەهەموو ئەو کارەسات وڕووداوە دڵتەزێنانە دەگوترێ، کە تووشی پاڵەوان دەبێتەوە، کە تێایدا ململانێ و قوربانیدانی دەوێ لەگەڵ قەزا و قەدەر وهۆکارەکانی چاوتێبڕین وتۆڵەسەندنەوەو خۆشەویستیی و کارتێکەر و کارتێکراودا هەموو ئەمانەش ترس و بەزەیی و سەرسامبوون دروستدەکەن لەدەروونداا))[12]، هەرلەوچوارچێوەیەدا ڕۆمانتیکییەکانیش دەڵێن: ((تراجیدیا ئەوەیە، کە پەیوەندی بە خەوشێکی دیارەوە هەیە لە کەسایەتی پاڵەوانی شانۆگەریدا))[13] .

لە دووتوێی ئەو پێناسانەدا دەگەینە ئەو ڕاستییەی ، کە بڵێین، خودی تراجیدیا لە ئەنجامی لاساییکردنەوەی کاری پەسەند و گونجاوی چەند کەسێکە بەشێوەیەکی جوانتر و سەرنجڕاکێشترو لەبارتر لەوەی ، کەلەواقیعدا هەیە ، لەلایەکی دیکەشەوە ڕاگرتنی هاوسەنگییە لەنێوان دەروونیی سۆز و بەزەیی لەگەڵ ترس وسامدا، کە تێیدا خودی تراجیدیا ئەوەی دەوێت، کە دەیەوێت دەروونی مرۆڤ لە هەمووکارێکی ناپەسەند ونادرووست پاکبکاتەوە و بیکاتە

---

9 رشاد رشدي (د) ، نظرية الدراما ، مطبعة هلال ، القاهرة ، ٢٠٠٠ ، ص(٧) .
10 ويليام جێمز دورانت ، مێژووی شانۆ ، ل (٣٠) .
11 رشاد رشدي (د) ، نظرية الدراما ، ص(٢٠) .
12 سمير عبدالرحيم الچلبي ، معجم المصطلحات المسرحية ،ص(٢٤٠) .
13 جون رسل تيلر ، الموسوعة المسرحية ، ت . سمير عبدالرحيم الچلبي ، ج٢ ، ص(٥٦٣) .

مرۆڤێکی تەندرووست بۆ کۆمەڵ ، ئەمە جگەلەوەی ، کە کۆتایی هەموو نمایشێکی شانۆگەریی تراجیدیایی بە ناخۆشی و مەرگەسات کۆتایی دێت .

جۆرەکانی تراجیدیا :

تراجیدیا ، وەکو هەر کارێکی ئەدەبی و هونەری دەکرێت بەچەند جۆرێکەوە ، لەوانەش وەکو :

((١- تراجیدیا ی تۆڵەسەندنەوە ، بەو کارانە دەوترێ ، کە لە شانۆگەرییەکانی (سنیکا)وە وەرگیراوە و لەسەربنەمای بیری تۆڵەسەندنەوەی پاڵەوان بنیاتنراوە .

٢- تراجیدیای پاڵەوانێتی ، گوزارشتە بۆ داستانی پاڵەوانێتی ئەسپسواری .

٣- تراجیدیای تێکەڵ ،بەوجۆرە تراجیدیایە دەوترێ ، کە هەرچەندە ئەنجامەکەی ناخۆشییە ، بەڵام جۆرێک لە دیاردە و ڕەگەزی پێکەنیناویشی تێدایە .

٤- تراجیکۆمیدیا ، بەوجۆرە تراجیدیایە دەوترێ ، کە لە هەردوو بابەتی تراجیدیا و کۆمیدیا پێکهاتووە ، ئەو کارەکتەرانەی تێیدا بەشدارن سەر بە چینە کۆمەڵایەتییە میلییەکان و ئەرستۆکراتەکانن و مەرج نییە بەناخۆشی ، یان بەمردنی پاڵەوان کۆتایی بێت ...))[14] .

بەشە گرنگەکانی تراجیدیا :

بەهۆی ئەوەی هونەری تراجیدیا لەڕێی نواندنەوە نمایش دەکرێ و دەگێڕدرێتەوە، دەبینین لەکۆمەڵێک بەشی سەرەکی وگرنگ پێکدێت، کە هەموویان تەواوکەری یەکدین، ئەوانەش بریتین لە:

((چیرۆک، کارەکتەر، شیعر، سۆز، دیمەن ، مۆزیک))[15]، بەڵام وەک باسیش دەکرێ لە هەموویان گرنگتر (چیرۆک)ە ، کە سەرجەم ڕووداو و ڕەگەزەکانی دی پێکەوە گرێدەدات، چونکە گێڕانەوە بەبێ بوونی چیرۆک ئەنجام نادرێت، بەڵام هەندێکی دی لە ڕەخنەگران بەم شێوەیە قسە لەسەر بەشەکانی تراجیدیا دەکەن، کە پێیان وایە: -

((١- چیرۆک کارێکی تەواوی گرنگە و لەچەندڕووداوێکی سامناک و زنجیرە کارەساتێک پێکهاتووە .

٢- پاکژبوونەوە ، پاکبوونەوە و ڕزگاربوونی لەشی مرۆڤ لە دوومەگێز : بەزەیی و سام وەک چۆن مۆسیقا بەکاردەهێنرێ بۆ هێورکردنەوەی کرژی و دەمار و حەواندنەوەی ماندوویەتی مێشکی مرۆڤ ...

٣- وەرگەڕان ، پاشگەزبوونەوەی ئەو ڕووداوانەیە، کە نیاز وانەبوو ئەو وەرگێڕانەیان تێدا ڕوویدا... وەرگەڕان نابێ شتێکی دەستکرد و تێ ئاخنین بێ، بەڵکو دەرەنجامی زرووف و

[14] ماری الیاس (د.) و حنان قصاب حسن (د.) ، المعجم المسرحي ، مكتبة لبنان ، ط٢ ، بيروت ، ٢٠٠٦ ، ص(١٢٨) .
[15] رشاد رشدي (د) ، نظرية الدراما ، ص(١٢) .

حەتمییەتی ڕووداوەكانە، وەک وەرگەڕانی دۆخی چارەڕەشی بۆ دۆخی بەختەوەری، یان بەپێچەوانەوە ... .

٤- دەركەوتن، دەرکەوتن لە تراجیدیادا جۆرە گۆڕانێكی كتوپڕییە، ئەم گۆڕانە كتوپڕییە لە دۆخی نەزانین و بێ ئاوەزییەوەیە بۆ باری زانین و ئاوەز ....))[16].

لەكۆتاییدا دەكرێ بڵێین، تراجیدیا هەستكردنێكی ناخۆش ودڵتەزێنە بە ژیانەوە ، كە ئەوەش كرۆكی ئەو شانۆگەرییەیە و بەدرێژایی دیرۆكی سەرهەڵدانی هەتاكو ڕۆژگاری ئەمڕۆ ڕووپەلێكی مەزنی لە دیرۆكی شانۆی جیهانی داگیركردووە و سەرنجی زۆرێک لە نووسەران و ڕەخنەگران وتیاترۆڤانانی بەلای خۆیدا ڕاكێشاوە ، بەمەش كەلێنێكی گەورەی لە مێژووی شانۆدا پڕكردۆتەوە .

(جینۆساید) وەک چەمک و پێناسە :

جینۆساید ....زاراوەیەكە لە دوو بڕگە پێكهاتووە ، جینۆ (Geno) وشەیەكی گریكییە بە واتای ڕەگەز یان بنەچە دێت ، (Ceader)وشەیەكی لاتینییە بە واتای لەناوبردن و پاكتاوكردن دێت ، هەردوو وشە پێكەوە بەمانی پاكتاوكردنی رەگەزی دێت . بەكارهێنانی زاراوەی جینۆساید بۆ یەكەمجار لە لایەن شارەزای یاسایی پۆلەندی (رافائیل لیمكین) لە (مەدرید) لە كۆنفرانسی ساڵی (١٩٣٣) بەكاریهێناوە و لە ساڵی (١٩٢٤) بە نوسین تۆماری كردووە ، ئەم یاساناسە خێزانەكەی بەدەستی ئەڵمانەكان لە ناوبردراون .

جینۆساید یان تاوانی كۆكوژی بەواتای:(قڕكردنی ڕەگەزی مرۆڤ، مەبەست لە پاكتاوكردن یان هەوڵدان بۆ قڕكردنی هەر دەستەو تاقمێكی مرۆڤە، كە تێیدا پرۆسێسی كۆكوژی وكوشتنی تاكەكانی هەر كۆمەڵێک یان دەستدرێژكردنی لەسنووربەدەرە دەرحەق بە تاكەكان جا چ جەستەیی بێت یان دەروونی دەگرێتەوە،یاخود ناچاركردنیانە كە بەدەر لەخواستی خۆیان بخرێنە نێو رەوشێكی سەختیی ژییانەوە تا ئاستی لەنێوبردن یان پەرتەوازەكردنی نەوەكانیان)[17].

لەلایەكی دی تاوانی كۆمەڵكوژیی یاخود (جینۆساید) هەر لە مێژووی زۆر دووری كۆمەڵگای مرۆڤایەتییەوە ، واتە بەر لە هەزاران ساڵ دەستە و تاقمە دەسەلاتدارەكان یان گرووپە سەردەست و براوەكانی جەنگ لە دژ بەرەی بەرامبەر و لە تۆڵەی كارێک یان سەرشۆڕنەكردن و ملنەدانی دەستە و گرووپ و نەتەوەی بەرامبەر...، لە رەوشێكی نا لۆژیكی

[16] حەمە كەریم هەورامی ، درامای كوردی لەناو درامای جیهاندا ، ل(٤٦ - ٤٩) .

[17] احمد عطیه الله ، القاموس السیاسي ، دارالنهظة العربیة ، طبعة الاولی ، القاهرة ، ص١ .

و نامرۆڤانەدا لایەنی بەهێز و سەركەوتوو و دەسەلاتدار بەدەرو دوور لە هەموو یاسا و ڕێساكانی گرێدراو بە پاراستن و ڕێزگرتنی مرۆڤ بۆ سادەترین مافە سەرەتاییەكانی خۆی تاوانی بەكوشتنی بەكۆمەڵیان لە بەرامبەردا ئەنجامداون ... نموونەشمان بۆ ((ئەو گریمانانەی، كە لە لایەن زۆرێك لە دانەرانی وەك (گارید دایمۆند) ....ئاماژە بە كۆنترین تاوانی جینۆساید دەدەن ،كە بۆ پێش ١٤٩٠سالّ دەگەڕێتەوە ....بەواتە مەبەست لەو تاوانە كۆكوژییانەن ، كە دژ بە مرۆڤی سەرەتایی كراون و لەپای ئەوەشدا بۆتە فەوتان و قڕبوونی ئەو جۆرە مرۆڤانە ، ئەمە لە كاتێكدایە ،كە ئەم باسە لەگەڵ دیتن و بۆچوونەكانی نێو ناوەندە زانستییەكان یەكناگرنەوە))[18]. هەروەها سەبارەت بە یەكێكی دیكەی لەو كۆكوژییانەی كە مێژوویەكی كۆنیی هەیە ئەویش ((ئەو كۆكوژییە بوو كە لەلایەن باوەڕدارانی (موسا)ی پێغەمبەرەوە لە دووهەزارەی بەر لەدایكبوون ...دەرحەق بە خەڵكانێكی باوەڕداری ئاینی كرابوو و ئەم باسەش لە .... ، دەگێڕێتەوە ، كە سوپایەك لە ڕۆڵەكانی ئیسرائیل تەواوی پیاوانی خەڵكێكی ئاینپەروەریان كۆكوژكرد و پاشتر ئافرەت و منداڵەكانیان وەك سەبایا بەدیلگرت و پاشتر بە بەرچاو و فەرمانی (موسا) پێغەمبەرتەواوی ئەو ئافرەتانە ، جگە لەو كیژانەی،كە سەرجێگەییان لەگەڵ پیاواندا نەكردبوو ، و كە ژمارەیان ٣٢ هەزار ژن بوون تەفروتوناكران))[19].

دیارە بەدرێژایی دیرۆكی مرۆڤایەتی تاوانی جینۆساید هەبووە و ناوە ناوە لە نێوان گرووپ و هۆز و نەتەوە جیاجیاكانی سەر ڕووی زەوی هەر لە ڕۆژهەڵاتی دوور و باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیاوە تا ڕووسیا و یەكێتیی سۆڤیەتی پێشوو و سەردەمانی ئیمپڕاتۆرییەتییە كۆن و نوێیەكانی ئاسیا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ڕۆما و ئەورووپا و تا دۆزینەوەی كیشووەری ئەمەریكا.. دەیان تاوانی كۆكوژیی بە ئەندازەی چوارچێوە یاسایی و چەمكەكەی زاراوەی (جینۆساید) وەك تاوانی كۆكوژی ڕوویانداوە و بە سەدانهەزار و بگرە بە دەیان ملیۆن مرۆڤ كوژراون و بوونەتە سووتەمەنی جەنگە كورت و درێژخایانەكانی جیهان چ لە كۆن و چ لە سەدەكانی پێشوو بە گشتی و سەدەی بیستەمی ڕابوردوو بەتایبەت و نوێترین كاری تاوانی كۆكوژیش لەسەرتاسەری جیهاندا كۆكوژیی هاوڵاتیانی رەسەنی كوردی ئێزدیی دەڤەر و هەرێمی (ئێزدیخان- شەنگاڵ) بووم لە باشووری كوردستان ، كە لەلایەن گرووپە چەكدارە تیرۆریست و توندڕەوەكانی (ڕێكخراوی تیرۆریستی داعش) لە هاوینی ساڵی ٢٠١٥ دا ئەنجامیان دابوو .

[18] ابادة الجماعية ، الموسوعة الحرة - ويكيبيديا .
[19] سەرچاوەی پێشوو .

جۆرەكانی جینۆساید :

جینۆساید یەكێكە لەو تاوانە گەورانەی ، كە بەدرێژایی مێژوو لەملاو لەولای جیهان بوونی هەبووە بەردەوام بووە و تا ئەوڕۆكە لەژێر پاساو و بە بیانووی نا لۆژیك و دوور لە هەموو بەها مرۆییەكان لەلایەن كەسان و سەرانی هێز و دەسەڵاتی چین و هێز و ڕژێمە جیاوازەكان لە جیهاندا لە نێو جەنگ و ململانێیەكانی نێوان دوو هۆز یان دوو گرووپی جیاواز لە باوەڕ و ئایین و نەژاددا ئەنجامدراوە و دەدرێت .....

((جینۆساید تاوانێكی دڕندانەیە لەدژی مرۆڤایەتی ، بۆیە وەكو تاوانێكی نێونەتەوەیی لەیاسای نێودەوڵەتاندا بەمانای فەوتاندنی بەشێكی یا سەرجەم كۆمەڵەمرۆڤێكی دیاریكراوە))[20] ، هەر سەبارەت بەم تاوانە كۆكوژییە و لە بواری یاساناسییەكەدا چەند جۆر لەخۆدەگرێت ، كە بەچاكمانزانی و بەپێی پێویستیی توێژینەوەكەمان كورتە پێناسێك بۆ هەركام لەو جۆرە تاوانانەی جینۆساید بخەینە بەرچاو، كە لەدیرۆكی كۆن و نوێی نەتەوەكەمان لەلایەن سوپا و هێزە داگیركەرانی دەوروبەری وڵاتمانەوە ئەنجامدراوە نزیكترین و خویاترین نموونەش لەسەرەتای دەستپێكی سەدەی ڕابووردووەوە بوو،كە بەچڕی و ناوبەناو كەم تازۆر لە پارچەكانی كوردستانی دایك بەگشتی وباكوور و باشووربەتایبەت لەلایەن داگیركەرانی تورك و عەرەبەوە ئەنجامدەدرا و قێزاونترینیشیان تاوانیی كۆكوژیی یان جینۆسایدی (ئەنفال ١٩٨٨) بوو:

((١- جینۆسایدی فیزیكی (بەدەنی-جەستەیی): واتە كوشتنت ئەندامانی هەر كۆمەڵەمرۆڤێكی دیاریكراو بەهەرجۆرێك بێت .
٢- جینۆسایدی بیۆلۆژی :تەگەرەخستەبەر پەرەپێدان تێكدانی ڕێژەی ئاسایی زیادبوونی مرۆڤ لەناو هەركۆمەڵە مرۆڤێكدابێ .
٣- جینۆسایدی كەلتوری : قەدەغەكردنی زمان و شێواندن وتێكدانی مێژوو ، پەیوەندیە كۆمەڵایەتیەكان ، ڕۆشنبیری ، كەلتوری نەتەوەیی و هەستی یەكگرتوو ، ئاین و شارستانیەتی هەركۆمەڵە مرۆڤێكی دیاریكراو .
٤- جینۆسایدی ئابووری :برسی كردن و قەدەغەكردن ووێرانكردنی سەرچاوە ئابوورییەكانی هەركۆمەڵەمرۆڤێكی دیاریكراو چ بە مەبەستی قڕتێخستن بێت یان بەمەبەستی هەڵكەندنیان بێت لە نیشتیمان و زێدی خۆیان))[21].

[20] مارف عومەر گوڵ، پۆلێنكردنی تاوانەكانی ئەنفال بەپێیجۆرەكانی ئەنفال، بڵاوكراوەكانی مەكتەبی بیر و هۆشیاری(ی.ن.ك)، سلێمانی، ٢٠٠٢، ل٧ .
[21] س ، پ ،ل١٩-٢٠ .

بەشی دووەم :

کاریگەریی جینۆساید لەسەر دەروونی مرۆڤی کورد و ڕەنگدانەوەی لە نێو بەرهەمی شاعیران و ئەدیبانی کورددا:

هەروەکوو پێشتر ئاماژەمان بەو ڕاستییە دیرۆکییانە کرد ، کە لەپای ئەنجامدانی تێکڕای هەموو ئەو کردەوە کۆکوژییانەی، کە بەسەر نەتەوەکەماندا هاتوون ..، بە هەموو چەشن و جۆرەکانییەوە دەرحەق بە کورد و کوردستان کراون واتە بە هەرچوار جۆرەکەیەوە بەسەر گەلەکەمان وخاکەکەی ئەنجامدراون...، بەتایبەت لە تێکڕای ئەو هەمووتاوانانەی ، کە بەدرێژایی سەدەی بیستەمدا تا ئەو تاوانە کۆکوژییەی ، کەلەلایەن تیرۆریستانی (داعش)ەوە بەرامبەر بەرەسەنترین توێژی نەتەوەکەمان ئەنجامدرابوو، کەئەوانیش کوردە ئێزدییەکانی هەرێمی (ئێزدیخان)بوو، کە ناوەندەکەی باژێری (شەنگال)ە .

هەربۆیە گەر رووپەلەکانی دیرۆکی نەتەوەی کورد هەڵبدەینەوە هەموو ئەو ڕاستییانەمان بە ئاشکرا بەرچاودەکەوێت ، کەچۆن کورد چەوسێنراوەتەوە و کۆمەڵکوژکراوە ، تەنانەت هەوڵی پاکتاوکردن و سڕینەوەی دراوە ، بۆیە لێرەوە دەکرێ بێژین هەموو ڕووداو و مەرگەسات و جۆرەکانی کۆمەڵکوژی ، کەلەسەر نەتەوەی کورد پیادەکراوە بەتەنها وەک ڕووداوێکی مێژوویی نابێتە ئەدەب و بەردەوام بەبەرچاومانەوە بمێنێتەوە بەو مانایەی ئەو ئەدەبە ، نەک هەر نەیتوانیوە ئەو تراجیدییانەمان لەبیرباتەوە ، بەوەی کۆمەڵێک وێنەی تراجیدیای ئەدەبی پێ ببەخشێت جیاواز لەو وێنەیەی لە واقیعدا هەیە ، بەڵکو هەمان مانا زانراوەکانی واقیع بەکاردەهێنێتەوە و ئەوەی ناهێڵێت ئەو ڕووداوە دیرۆکییانە بفەوتێن و بمێننەوە ئەوتێکست و بەرهەمە ئەدەبییانەن ،کە لەلایەن نووسەران و شاعیرانەوە هاتوونەتە بەرهەم .

هەڵبەت هەموو ئەو تاوانانە کەم تا زۆر کاریگەریی دەروونی و جەستەیی خستۆتە سەر مرۆڤی کورد بەتایبەت لەو شوێنانەی ، کە لەساتوکاتی خۆیدا تاوانەکانی جینۆسایدیان بەرامبەر ئەنجامدراوە وهەروەها ڕەنگدانەوەشیان لەسەر هزر و رەفتار و کەسێتییان جێهێشتووە و وەک بابەتێکی سەرەکیش بۆتە ناوەڕۆک و هەوێنی زۆرێک لەوبەرهەم و شاکارە ئەدەبییەکانی شاعیر و چیرۆکنووسانی کورد ، لەم بەشەدا هەوڵدەدەین ، کە تیشکبخەینە سەر ژانری شیعر وەک جۆریکی ئەدەبی کاریگەر ، کە وەکو کایەیەکی ئەدەبی و فەنتازی توانیویەتی سوود لەهەموو ئەو ڕووداو و بەسەرهاتە دڵتەزێنانە وەربگرێت و بیکاتە هەوێن وکەرەسەی گەلێک دەقی هونەری ، واتە ((شیعری کوردی پانتاییەکی گەورەی لە تۆپۆگرافیای ئەدەبی کوردیدا داگیرکردووە و هەمیشە لەگەڵ ڕۆحی کورد ئاشنا بوون لە هەموو سەردەمەکاندا و بەشی زۆرینەی خیتابی ڕۆشنبیریی کوردی بووە و لەگەڵ هەست و سۆز و ئەندێشەدا مامەڵەی کردووە .شاعیری کورد لەگەڵ کێشەو گیروگرفتەکانی سەردەمی خۆیدا دەستەپاچە نەبووە و

هەوڵێداوە یادەوەری ڕابووردوو لە ئێستادا زیندووبكاتەوە وزۆرجاریش بۆ ئاییندە بڕوانێت ، بۆنمونە (ئەنفال)شاعیری بۆزەمەنی ڕابوردوو بردووە و لەمێشكی خۆیدا ئەو سروود و گۆرانییانەی ساڵەمێشكی ئازارداوە هەڵیوەشێنێتەوە و ئاراستەیەكی پێچەوانەی بداتێ))[22] .

هەر بۆئەم مەبەستەش شاعیرانی كورد بەجەرگێكی پڕلەخوێن ودیدێكی پڕ لەهەنسك و گریانەوە بەتەنگ ئەو بابەتە تاڵ وتراجیدیانە چوون و شیعری خۆیان بۆهۆنیوەتەوە ،سەرەت دێینە سەر شیعری شاعیرانێك، كە بابەتی تاوانە كۆكووژییەكان بوونەتە كاكڵەی نێوەڕۆكی بەرهەمە شیعرییەكانیان و جا بە پێویستییەكی زانستیمان زانی، كە شاعیرانی هەردوو شێوەزاری ئەدەبیی كوردیی ناوەند و كوردیی ژووروو(كورمانجی) ی هەردوو دەیەی ساڵانی سی و چلەكانی سەدەی پێشوو بە هەند وەربگرین بەوەی ، كە زۆرینەی ئەو تاوانە بچووك ومەزنانەی، كە لەسەرەتای سەدەی ڕابووردوو ڕوویاندابوو و پاشتر وەك كاریگەریی و كاردانەوەیەكی ویژدانیی شاعیران و ئەدیبانی كورد لە نێوان هەردوو دەیەی سەدەی ڕابوردوودا لە بەرهەمە شیعرییەكانیاندا ڕەنگیاندابووەوە، لەو شاعیرە دیارانەش، كە بابەتی تراجیدای جینۆساید ببووە هەوێنی پارچە شیعرییەكانیان چوارهەڵبەستڤانمان وەك نموونەی دیاری نێو توێژینەوەكەمان دەخەینە ڕوو، ئەوانەش هەركام لە شاعیرانی بەناوودەنگ. لەشێوەزاری ئەدەبیی كوردیی ناوەند:(حەمدی) و(پیرەمێرد) ولە شێوەزاری ئەدەبیی كوردییە ژوورووەكەش: هەریەك لە شاعیران: (جگەر خوێن)و (عوسمان سەبری) مان بە نموونە وەرگرتووە و كاری پراكتیكیی توێژینەوەكەشمان لەسەربەرهەمەكانی ئەو چوار شاعیرە نەمرەی نەتەوەكەمان دەبێت ، گرنگیی هەڵبژاردنی هەركام لەو ٤چوار شاعیرە لەوەدایە، كە لەسەر چوار ستایڵ و ڕێبازی جیاوازی ئەدەبین و هەرچوار پارچە شیعرەكەش دەچنە خانەی شیعری لیریكیی كوردییەوە :

١- حەمدی (كلاسیك)
٢- پیرەمێرد (ڕۆمانتیكی)
٣- عوسمان سەبری (نوێ)
٤- جگەر خوێن (میللی- شەعبی)

شاعیرانی شێوەزاری ئەدەبیی كوردیی ناوەند :

(حەمدی) و (پیرەمێرد)وەك نموونە :

هەروەك لەسەرەوە ئاماژەمان بەوە كرد، كە هەردوو شاعیرانی سەربە شێوەزاری كوردییە ناوەندەكە لەسەر دوو ڕێبازی جیاواز شیعریان نووسیوە، واتە یەكەم، كە٩/ حەمدی)یە سەر بە ڕێبازی كلاسیكییە كوردییەكەیە و (پیرەمێرد)یش سەربە ڕێبازە ڕۆمانتیكی و نوێكارییەكەیە.

[22] گۆڤاری ڕۆژنامەنووس ، ژ (6) , زستانی ٢٠٠٥ ، ل٩٣-٩٤ .

بەپێی ریزبەندی و بەپێی کرۆنۆلۆژیا، سەرەتا دێینە سەر(حەمدی)ی شاعیر، کەلە هەموویان گەورەتر ودەستپێک بووە لە هۆنینەوەی بابەتی هەڵبژاردەی توێژینەوەکەمان.

ئەحمەدی حەمدی بەگ ناسراو بە (حەمدی) یەکێک بوو لە شاعیرە دیار و ژیانکردووەکانی سەردەمی دەسەڵاتی حکومەتەکەی شێخ مەحموودی حەفید ،هەروەها یەکێک بوو لەوشاعیرە کلاسیکییە بەتوانا وخاوەن هەڵوێستانەی ،کە هەڵگری بیرێکی نەتەوەیی وکەسێتییەکی خۆڕاگر ودیاری پێتەختەکەی حکومەتی کوردستانی جەنوبی بوو، کەئەویش شاری سلێمانی بوو، هەروەها لەڕووی تەمەنەوە لە پیرەمێردی شاعیر گەورەتر وهەر پێش ئەویش لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٦ و لە ڕێکەوتی ١٩٣٦/١١/١٢ بە سەکتەی دڵ کۆچی دوایی کردووە.

حەمدی وەک کەسێتییەکی ئازارچەشتوو و زیانلێکەوتوو قوربانی دەسەڵاتی(ئیحتیلال)بووە و لەسەر هەڵوێستی نیشتمانپەروەرییەکەی ماڵی تالانکراو و کتێبخانە و دەستنووسە بەنرخەکانی خۆی سووتێنراوە و لەناوچووە، ((حەمدی مرۆڤێکی خاوەن عەقیدە بووە، ڕێگاوڕەوشتێکی تایبەتی بووە، بۆ پارێزیی بیروباوەڕی خۆی هەموو چەشنەتەنگوچەڵەمەیەکی چەشتووە، لەزەمانی تورکەکانا بەدرێژایی عومری لە بیروباوەڕا بە پێچەوانەی شێخ مەحموود بووە ، وە بەربەرەکانی کردووە، بەم هۆیەوە گەلێ ڕووداو لە بەینیانا ڕووی داوە ،کە ئینگلیزەکان لەگەڵ شێخ مەحموود تێکچوون ، شێخ دەستی بە حەمدی درێژکردووە و یارمەتی لێ داواکردووە ، حەمدیش کە زانی ئەمجارە ، ئیش و کار بەڕاستی ئەڕوا بەڕێوە، بەڕاستی بۆ گەلی کوردە ، بۆ نیشتیمانی کوردە، لەگەڵی ڕێکەوت ، و یارمەتیدا ، ئەو یارمەتییەش لەبەرئەوە نەبوو، کە شێخ لەسەرکەوتنابوو، بەڵکو، کەژێرکەوت و بەدیل نێررا بۆ هیندستان، حەمدی زۆر بەپەرۆشەوە یارمەتی خێزان وکەس و کار وتەبەعەی شێخی دا، ولەدەس دوژمن رزگاری کردن، وە دووری خستنەوە، ئەمجا هاتەوە سلێمانی، وەفیداکارییەکی زۆری نواند بۆ ڕزگارکردنی عائلەی خۆی))[23] .

حەمدیی شاعیربابەتی تراجیدیای کوردانی باکوور وکارەساتی دامرکاندنەوەی ڕاپەڕینە چەکدارییەکەی شێخ سەعیدی کاڵ (پیران) دەبێتە هەوێنی تێکستێکی شیعری خۆی بەناونیشانی: ((شیوەن بۆ کوردانی باکوور))[24]دا، هەرسەبارەت بەو ڕووداوە بەسەرهاتی جەرگبڕی ٢٤/ئایار/١٩٢٥ خامەی بەبڕستی دەخاتە کار و وێنای ئەو ڕووداو و بەسەرهاتەمان بۆ دەکێشێت و دەڵێت:

[23] دیوانی ئەحمەد حەمدی بەگ ، چ١ ،چاپخانەی ئەسعەد ، بەغداد ، ١٩٥٧ ، ل ٦،٧ .
[24] س ، پ ، ل١٧ .

چۆن زمانی خامە نەشكێ ، نەپچڕێ ڕشتەی خەیاڵ
كاسەیی پڕمێشكی كەللە بۆ ئەبێ یەكسەر بەتاڵ
حامی ی قەومی زەعیف و عامیلی عەدل و ئەمان
وا لە كوێ چۆنی بنووسم ، بۆی بنێرم عەرض وحاڵ[25]

وەک دەبینین ، شاعیر ئاماژەی بەكارەساتە كۆمەڵكوژییەكەی كوردانی باكوور كردووە و لەزۆرشوێندا بەگێڕانەوە وبەوەی، كە خۆی ڕۆڵ دەبینێت، وەک ئەوەی بەچاوقی خۆی ڕووداوەكەی بینیبێت دەیانگێڕێتەوە و باسی شتەكان دەكات و تەنانەت گلەیی گازندەش لەڕۆژگاری ناهەموار و دژبە ژیانی گەلی كورد دەكات و دەڵێت :

چۆن لەژێر ئەم سێبەری گەردوونی دوونە دەرنەچم
خەصمی مادەرزادی قەوم ، صاحبی عەزمە و كەمال
چۆن لە صاحب قودرەتی نەوعی بەسەر طەعنە نەدەم
بۆ لە بەختی ئێمەدا ئەمڕۆهەموویان كەڕن و لاڵ [26]

لەڕاستیدا، هەموو ئەمانە وێناكردنێكی ڕوون وپڕلە سەلیقەی شیعرین، كە شاعیر لەڕووی نیشتیمانی ونەتەوەیی و مرۆیی و جڤاكی و زۆربابەت و ڕەهەندی دیكەوە پێمان دەبێژێ ودەمانخاتە بەردەم بەرپرسیارێتییەكی گەورەوە و تیكستەكەش لە ئاست پلەیەكی بەرزدایە لە ڕووی ناوەڕۆک ە تەكنیكەوە، ئیدی شاعیر هەرلەدرێژەی گێڕانەوە و وێناكردنی ئەو ڕووداوەوە و گلەیی و گازندەش لەوڵاتانی زلهێز و بەتوانا وخاوەن تەكنەلۆژیا وزانستیش دەكات بەوەی، ئەوان بەهۆی زانست و تەكنەلۆژیاكانیانەوە ئاگاداری گەلێک لە نهێنییەكانی ژیانی ژیانی مرۆڤ وبوونەوەرن لە سەرزەوی و ژێردەریا و شەنوكەوی گەردوون دەكەن و كەچی لەبەرامبەردا لە ئاست هەموو ئەو كارەساتانەی بەسەر كورددا تێپەڕدەبێت و بەبەرچاوی جیهانەوە كۆمەڵكوژدەكرێن و لە زێدی باب وكاڵیان دووردەخرێنەوە. كەڕ وكوێرن! و بۆ ئەمە دەبێژێ:

بۆ بەژێر بەحرا ئەڕۆن و ئاسمانان كەشف ئەكەن
بۆچی تاكەی ناكەن كەشفی دەردی كوردی بێ چارەی شیمال
سەیری ناكەن وەک نیگاری لەوحی تاریخی بەشەر
نەقشی كوورەی ئەرز ئەكا،وەک بەحری ئەحمەرخوێنی ئاڵ[27]

[25] دیوانی ئەحمەد حەمدی بەگ ،ل٦٩ .
[26] س ، پ ، ل٦٩ .
[27] س ، پ ، ل٦٩ .

شاعیر هەر بەوەوە ناوەستێ ولەڕێی دەقەشیعرییەكەیەوە، دەمانگێڕێتەوە بۆ قۆناغەكانی دیرۆكی پڕكارەساتباری نەتەوەی كورد ، كە پێی وایە هەموو بستەخاكێكی ئەم وڵاتە خۆی لەخۆیدا گۆڕستانێكە وتەرمگەلی مرۆڤی كوردی تێدایە!، كە بە ناحەق لەلایەن دوژمنانیەوە بەهەر ناو و نیشان و شێوەیەک بووبێت خوێنی حەڵاڵكراوە وجینۆسایدی بەرامبەر ئەنجامدراوە، هەروەكو دەڵێت :

درزی ئەرزی هەرنی یە ، ئیسكێكی كوردی تیا نەبێ
سەگ نی یە نەی خواردبێ گۆشتی ژنێک یا منالْ
وابەخوێناوی سورشک وخامەیی خامی موژەم
ئەم عەریضەم نووسی نامەرد ، بۆمبەرە بادی شیمال[28]

لەكۆتاییشدا شاعیر لەڕێی ئەم دەقە شیعرییەیەوە ئەوەمان پێ دەبێژێ، كەدەبێت ڕۆژی ٢٤ ئازاری هەمووساڵێک بكەین بەڕۆژی ماتەم و شیوەن و گریان:

ڕۆژی تأریخی لە بیست و چواری مارتا واقیعە
ڕۆژی ماتەم ڕۆژی قوڕپێوانی كوردە كوللی ساڵ[29]

هەروەها سەبارەت بە كارەساتی ڕۆژی ڕەشی شەشی ٦ی ئەیلوولی ساڵی ١٩٣٠ ، كەلە ئاكامی ناڕەزاییەكی جەماوەری خەڵكی بەشەرەفی شاری سلیمانی ، كە بە شێوەی ڕێپێوانێک دەچنە بەردەم سەرای شار... لەلایەن كاربەدەستانی ئەودەمی سەر بە حكومەتی عیراق و بەشێوەیەكی هۆڤییانە خەڵكەخۆپێشاندەرەكە دەدەنە بەرگوللە و شەستیری چەكی مەتەرالیۆزەكانی دەستی پاسەوان وسەربازە بەكرێگیراوەكانی دەوڵەت بەئاشكرا زێتر لە سەدكەسێک لە گەنج و پیر و ژن و منداڵ كۆمەڵكوژ و بەدەیان كەسیش بریندارردەكەن ... ، ئەم دیمەن و كارەساتە تراجیدیایەش هۆش و ویژدانی شاعیرمان دەبزوێنێ و لە پارچە شیعرێكی (تەرجیعبەندی نیشتیمانی)دا ، ئاماژە بەم ڕۆژە شوومە دەكات ودەبێژێ :

بۆ هەوا ئالۆزە و بۆچی لێڵ و سورە ئاسمان

گێژەڵووكەی نەگبەتە یا فیتنەیی ئاخرزەمان[30]

لە شوێنێكی دیكەی قەسیدە تەرجیعبەندەكەیدا ، بەراشكاوانەگلەیی و گازندە لە بەختی كوردان دەكات ، كە تەنها ئاسمانی كوردستان لێڵ و سووربووە و تێیدا خوێنی نەتەوەكەی بەناحەق

[28] س ، پ ، ل٧٠ .
[29] س ، پ ، ل٧٠ .
[30] س ، پ ، ل٩٦ .

دەرژێنرێت و کەسیش نییە لە خەمیاندابێت و بەهانایانەوە بچێت ،کە قیژە و هاواری گەورە و بچووک دەگاتە کەشکەلانی فەلەک بەهۆی ئەو زوڵم و ستەمەی ، کە لێیان دەکرێت ، کە تێیدا لەبەردەم دەرگای سەرای سلێمانیدا نزیکەی سەدکەس کۆمەڵکوژ دەکرێن و لەناودەبرێن .

وەک برێشکە قرچە قرچی جەرگی سکسووتاوە دێ
یا گورەی مەترەلۆزە قرمە قرمی تۆپەکان
ئەم هەمووڵاوە نەمامن نێژران لەم باخچەیە
ڕیشەیی کوردایەتی بوو یەعنی بۆمان نێژران
جەژنی قوربانە سلێمانی بە مەزبەح دانرا
کورد مەورن بۆیە بەجارێ هەر لەوێدا سەربڕان31

دیارە ڕووداوە کۆمەڵکووژییەکە زۆر لەوە گەورەترە ، کەشاعیر بتوانێت لە دووتوێی دەقێکی دەقێکی شیعری چەند دێریدا جێگای بکاتەوە و بیگێریتەوە ، بەڵام ئەوەی بینیویەتی زۆردڵتەزێن وجەرگبڕ، کە لەسەدەی تەکنەلۆجیا و زانست و لەبەردەم رای جیهانی وناوخۆییدا بەجۆردها چەکی سووک و قورس لەرۆڵەی کورد دەدرێت و شەهید دەکرێن و کۆمەڵکوژ دەکرێن .

شاعیر دیمەنی ئەوڕووداوە بە ڕووداوی بۆنەیەکی ئایینی دەچووێنێ ، کە چۆن قوربانە و لەو جەژنەدا بەسەدان ئاژەڵی ماڵی وەکوو مەڕ و بزن و گاو مانگا سەردەبڕدرێن و دەکرێنە قۆچی قوربانی ، مخابن لەوڕۆژەشدا ڕۆڵەکانی کورد بەناحەق وەکو ئاژەڵی قوربانی دەکرێنە قۆچی قوربانی حەز و ئارەزووی دوژمن و ناحەزانی ئەودەمی گەلەکەمان ... ، ئیدی شاعیر هەربەوەوە ناوەستێ لەڕێی ئەودەقەشیعرییەوە دەمانباتەوە بۆڕووداوەمێژووییە خوێناوییەکانی سەردەمی مەغۆل و تەیمورلەنگ وجەنگیزخان ....، وەک دەڵێت :

بۆچ مەغۆل هەڵساوە یاخود دەوری نەحسی جەنگیزە
قەتل و عامی ئەرمەنە یا حادیثەی ڕۆم و بەیان 32

جا سەبارەت بەشاعیری ناودار و بەتوانای نیوەی یەکەمی سەدەی پێشوو ، کە ئەویش (پیرەمێرد)ی نەمرە...، کە یەکێکبووە لەو شاعیرانەی لە پێشەنگانی ئەدەبی نوێ و هەڵبەستی نوێکاریدا بوون و ڕۆڵی ئەکتیفیان لەو وەرچەرخانە و ڕێبازە ئەدەبییە ڕۆمانتیکییەدا هەبوو،کە شانبەشانی شێخ نووری گۆران وردەوردە بەسەر کێش و عەرووزی شیعری کلاسیکیدا دەهێنا .

[31] س ، پ ، ل٩٧ .
[32] س ، پ ، ل٩٧ .

هەرسەبارەت بە شیعرو گوزارشتکردن لەو تراجیدیایانەی ، کە بەسەر نەتەوەکەمان دەهات پیرەمێردیش لەپاڵ شاعیرانی هاوسەردەمی خۆی سۆزی جولاوە و بە هەست و گیانێکی نەتەوەیی وتەیاربوون بە ڕۆشنبیریی نەتەوەیی بەپێی سەلیقە و توانا و بەهرەی نوێی شیعری خۆی لە پارچە هەڵبەستی : (شیوەنی شەهیدانی کورد)[33]ەکەیدا ،کە بەئەوپەڕی جۆش و خرۆش و حەماس و دڵێکی پڕلەگریانەوە بۆ کارەساتە تراجیدییەکەی و، کە بەداخەوە باس لەم مێژووە دەکات بەوەی کە لەو ڕۆژەدا سەرکردەکانی کوردیتێدا کۆمەڵکوژ و لەسێدارەدراون ، واتە ٢٤/ئایار/١٩٢٥ نووسیوە!، لەڕاستیدا مێژووە ڕاستەکەی((١٩٢٥/٦/٢٧))[34] ، کە تێیدا بەرگرییەکی سەخت لە باکوری کوردستان دەکات و وێنەی ئەو ڕووداو وبەسەرهات و کۆمەڵکوژییەمان بۆدەکێشێت ، کەلەلایەن دوژمنی کورد و مرۆڤایەتییەوە ، کە سوپا و جەندرمەی داگیرکەری تورک بوون بەرامبەر بە گەلی کورد و سەرکردە و نیشتیمانپەروەرەکانییەوە ئەنجامی دابوو و لەوانە ش (شێخ عوبەیدوڵلای نەهری)، (خالیدبەگی حەیران)، (سەید محەمەدی کوڕی شێخ قادر)، (یوسف ضیاء)ی نوێنەری باژێری (بەتلیس) و (محەمەد عەلی بەگ)و(شەریفی پاڵو) و شاعیرلەهەڵبەستەکەی خۆیدا دەڵێت :

ئەم ئاسمانە شینە ، کەوا بەرگی ماتەمە
تەحلیلی واکراوە ، کە قوببەی غەمە، تەمە
چەرخێکی کۆنە ، ماکینەی ژەنگی گرتووە
چەوری نەکەی بە خوێن ، پەکی سووڕانی کەوتووە

وەک دەبینین، لێرەدا شاعیر باس لەوخەمە گەورەیە دەکات ، کە ناخی گرتووەتەوە و گلەیی لەزەمانە دەکات ، کە ئاسمانی کورد بەداخەوە بەردەوام پڕ لەغەم و ناسۆرە ئەوەش بەهۆی ئەوەی، کە ناحەقی لە نەتەوەکەی دەکرێت و دوژمنان چاویان بەرایی نایەت لە زێد و نیشتیمانی خۆیدا ئازادانە بژین و ژیان بەسەربەرن ، ئیدی بەوشێوەیە شاعیرلەدرێژەی دەربڕینی خەم و پەژارەکانیدا بۆکۆمەڵکوژییەکەی ئەو قۆناغە دیرۆکییەی کوردانی باکوور، ئەوەمان وەبیردێنێتەوە ، کە ئەوە حاڵەتێکی لەمێژینە و کورد بۆ دەستەبەرکردنی ژیان و گوزەرانی بەردەوام بەرگری لەخۆی و نیشتیمانەکەی کردووە و لەوپێناوەشدا سەربەرزانە خوێنیڕشتووە و چەرخی زەمان وای بۆ هێناوەتەپێش، کە دەبێت هەر بەو شێوەیە بژی.

لەڕاستیدا ئەوەی جێی نیگەرانییە ئەو کۆمەلکوژی و ڕەشەکوژییە لەسەدەی بیدستەمی ئازادی و ڕووناکبیری و مافەکانی مۆڤدا ڕوویانداوە ، کە داگیرکەری تورک لە بەرچاوی جیهان

[33] دیوانی پیرەمێرد ، فائیق هوشیار وکۆمەڵێک نووسەر، بەرگی یەکەم، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی، بەغدا، ١٩٩٠، ل ٢١٧ .
[34] قدري جميل پاشا(زنار سلوپی)، مسألة كردستان،تنقيح وتقديم الدكتورعزالدين مصطفى رسول،طبعةعربيةثانية منقحة،بيروت،١٩٩٧،ص١١٢.

وناوچەکەوە بێ پەروا ئەو ڕەشەکوژییانەی بەرامبەر بە نێر و مێ و زانا ونەخوێندەوار بە ژن و مناڵ وپیر وجەوانەوە ئەنجامداوە .

لەم عەسری بیستەمەی مەدەنییەت لە ئاخرا
هەرلایەکی قەنارەبوو ، بۆ کورد هەڵ خرا
ئیستەش لە کەللە ، قوللە دەکەن تورکی بێ ئیمان
زکیان دڕا بە سونییەوە تیفلی بێ زمان[35]

مخابن دوژمنانی کورد زۆرجار بەناوی سوننە و شیعەو ئایین ومەزهەبەوە کوردیان قەلاچۆکردووە و ئاینیان وەک کارتێک لە بەرژەوەندی خۆیان و دژ بە نەتەوەکەمان بەکارهێناوە ، بەڵام ئەوەی جێگەی نیگەرانییە ئەوەیە ، وڵاتانی زلهێز و دیموکراتیخوازانەیش لەبەرانبەر ئەو ناحەقییەدا دەستە وەستان وەستاون و تەنانەت زۆرجاریش بەرگرییان لەدوژمنانی کورد کردووە و گەلی کورد بە گێرەشێوێن و تیرۆریست ناوزەدکردووە ، کە بە درێژایی مێژوو هەر پێچەوانەکەی هەمیشە ڕاستییەکەی نیشانداوە ....، هەر بۆ ئەمە پیرەمێردی نەمرلە بەیتەکانی دیکەی پارچە هەڵبەستەکەیدا خامەکەیزێتر دەهەژێ و بەردەوامی بە هەلوێستە مرۆیی و نەتەوەییەکەی خۆی دەدات و دەبێژێ :

هەرچی ڕەئیسی کورد بوو بەسێدارەدا کرا
باقی بەماڵی خواشەوە سووتا لە ئاگرا
تا ئێستا هەڵنەکەوتووە ، وەک گەورەکانی کورد
ڕۆحیان سپارد لەڕێی وەتەنا ، ناڵەیان نەکرد

وەک دەبینین ، شاعیر بوێرانە وێنەی ئەو ڕووداو و بەسەرهاتانەمان بۆ دەگێڕێتەوە، بە تایبەتیش لە دوولاوە، لەلایەکەوە دوژمن، کە خۆی بەباوەڕدار و موسڵومان دەزانێ درێغی و دەستی نەک لەخانووبەرەی گوندەکانی وڵات، بەڵکوو لە هەموو ئەو مزگەوت و شوێنە پیرۆزانەی، کە لەسەر خاکی کوردستاندا بوونیان هەیە. نەپارستووە!، لەلایەکی دیکەوە وێنەی قارەمانێتی و عەگیدیی سەرکردەکانی کوردمان بۆ دەکێشێ، کە چۆن ئەوان لەسەرمەشقی شەهیدان بوون و لەپێشەوەی قوربانیدان و گیانفیداییەکاندا بوون و بەسەروماڵەوە بەرگرییان لەخاک و نیشتیمان ونەتەوەکەیان کردووە وهەمیشە ڕاستگۆبوون لەگەڵ خۆیان و نەتەوەکەیاندا، بۆیە لای شاعیر هەموو ئەو کەسانە شەهیدن و شایەنی ئەوەن، کە هەموو تاکێکی کورد شانازییان پێوەبکات و هەمیشە یادیان بەرزڕابگرێت، و بۆ ئەمەش دەبیژێ:

بۆ ئێمە لازمە هەموو ساڵێ هەتا دەژین
ئەم ڕۆژە بیست و چواری ئەیارە بکەین بەشین 36

---

[35] س ، پ ، ل٢٢٠ .

[36] س ، پ ، ل223 .

شاعیرانی شێوەزاری ئەدەبیی کوردیی ژووروو :

-عوسمان سەبری ۷/۱۲/۱۹۰۵- ۱۱/ ۱۲/ ۱۹۹۳)وەک نموونە :

- جگەر خوێن ۱۹۰۳-۲۲/۱۱/۱۹۸٤

هەلبەت چێبوون و دامەزراندنی دەوڵەتی نوێی تورکیا بێ بەشداری کارای رەنج و خوێن و ماندوویەتی کورد ئاوانەدەبوو ، چونکە هەرلەسەرەتاوە (مستەفا کەمال)بە بەڵێن وپەیمانی ساختەکارانە سەران و سەرۆک خێڵ و هۆزەکانی باکووری بەوە قایل کردبوو ، کە لەدوای سەرکەوتنی ئەو بەسەر دوژمنانی ناوخۆ و دەرەوەدا مافی ئۆتۆنۆمی بداتە ئەوان....، مەبەست لە ناوخۆ ئەتیحادی و عالی تەرەقییەکان بوو ودەرەکییەکەش مەبەست لێی یۆنانییەکان بوو ، کە دوژمنی سەرسەختی تورکەکان بوون چ دوێنی چ لە ئەمڕۆدا ...، هەموو ئەو ناحەقی و فرێو و تاوانە گەورانەی ، کە مستەفا کەمال (ئەتاتورک) لەدژی گەلی کوردی باکوور ئەنجامیدەدا بوونە هۆی پەرتەوازەیی و کۆچبەریبوونی زۆرینەیەک لەو کوردانەی ، کەلە توانایان نەبوو کە لەورەوشە بندەستییە ژییان بەسەربەرن ودرێژە بەمانەوەیان لەژێر ستەمی کەمالییەکان بدەن، بۆیە هەر. ((بەهۆی ئەو رەوشە نالەبارەی، کە گەلی کورد لە باکووری کوردستان لەژێرسایەی دەوڵەتی داگیرکەریی تورکەوە دەینالاند، بەتایبەت پاش تێکچوون و دامرکاندنەوەیەی ڕاپەرینەکانی گەلی کورد، لەسەرووی هەموویانەوە ڕاپەڕینی شێخ سەعیدی پیران، زۆربەی تێکۆشەران ورۆشنبیرانی ولاتپارێزی گەلی کورد، جێگەیان لەق دەبێ ولەبەر مەترسی ژیانیان، هەڵهاتن و دەربازبوون لەودۆزەخە دەکەنە چارە وبەشی هەرەزۆریان ڕووله سوریا دەکەن و لەوێش دەست لەخەبات بەرنادەن و، لێ بە شێوەیەکی دی درێژە بە تێکۆشانیان دەدەن))[37] ، دیارە لە پاڵ ئەودەستەیە هەردوو شاعیر و(عوسمان سەبری)و (جگەر خوێن) بوونیان هەیە و ئەوانیش هاوشێوەی هاوڕێکانیان بەتایبەت (عوسمان سەبری)یەکێک بووە لەودەستەبژێرە شاعیر ونووسەر و ئەدیبەی ، کە لە باکوور هەڵهاتووە وسەرەتا لە ڕۆژئاوا واتە بنخەت گیرساوەتەوە و پاشان چۆتە (شام) و شانبەشانی هاوڕێکانی لە خەباتی سییاسی و ڕۆشنبیری بەردەوام کردووە ، ئەگەرچی ((عوسمان سەبری زێتر لە هەمووان ڕووبەڕووی گرتن بووەتەوە بە ڕادەیەک، کە ١٨جار لەنێوان سالانی ١٩٢٧-١٩٧٢لەسەر دۆزی کورد و کاری ڕێکخستن گیراوە))[38] وزیندانی بووە وپاشان بۆ چەندینجارتووشی کۆچبەری و سوورگوونکردن بۆتەوە و لەلایەن دەسەلاتی فاشیستی حکوومەتی عەرەبیی سووریش بۆجەندین ولاتی عەرەبی و ئەفریقی دوورخراوەتەوە، کەچی هەموو ئەو فشارانە نەیان توانیوە، کە شاعیر و نووسەرمان تەنێ بۆ ساتێک لە هەڵوێستی کوردایەتی خۆی پەشیمان بکەنەوە،

[37] مەریوانی عومەر دەوڵەت ، قەدری جان ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، سلێمانی ،٢٠٠٢ ، ل١١٢،١١١ .

[38] حوسەین حەبەش ، ڕاپەڕینا چاندا کوردی د گۆڤارا هاوارێ دە ، بۆن ، ١٩٩٦ ،ل٤٦ .

(جگەرخوێن)یش هەر لەسەر هەڵوێستە نیشتیمانپەروەرییەکانی خۆی دووچاری گرتن و دوورکەوتنەوە هاتووە و دواوێستگەی ژیانیشی لە ئاوارەیی و لە وڵاتی سوئید بووە و هەر لەویش کۆچی دوایی کردووە، بیریشمان نەچێت هەردووشاعیرمان لە نووسەرە دەرکەوتووەکانی ڕاپەڕینە چاندییەکەی گۆڤارەکانی (هاوار ١٩٣٢-١٩٤٣شام)، (ڕۆناهی ١٩٤٢-١٩٤٥ شام) و ڕۆژنامەی (ڕۆژانوو ١٩٤٣-١٩٤٦بێرووت) بوون، واتە لەو دوو دەیەی ماوەی توێژینەوەکەمان هەردوو شاعیر و نووسەر ڕۆڵی کاریگەر و ئەکتیفیان لە بووارەکانی شیعر، وتار، چیرۆک، ڕۆشنبیری گشتی هەبووە و هەمیشە بە خامەی بەبرشتیان داکۆکییان لە دۆزی ڕەوای نەتەوەکەیان کردووە .

هەر سەبارەت بە بابەتی جینۆساید و شوێنیان لە بەرهەمە شیعرییەکانی هەرکام لە شاعیران (عوسمان سەبری) و(جگەر خوێن) ، کە کرۆکی پراکتیکی توێژینەوەکەمانی لەسەر ڕاوەستاوە ....بەدڵنیاییەوە دەبینین چ عوسمان سەبری و چ جگەرخوێن ڕۆڵی دیار و بەرجەستەیان هەبووە. سەرەتا دێینە سەر نموونەی شیعریی عوسمان سەبری و پاشتر دەچینەسەر نموونە شیعرییەکانی جگەر خوێن. سەرەتا بەم دوو بەیتی پارچە چیرۆکە شیعرییەی (عوسمان سەبری)ی شاعیر دەست پێدەکەین، کە بەناونیشانی: (بەردلییا محۆکێ)ەو، کە تێیدا شاعیر بۆ ئەوتاوانی بەکۆمەڵ شەهیدکردنە دەکات ودەڵێت :

((بەردلییا محۆکێ)) 39
دەما ڕۆم بوو سەردەست دشەڕێ مەزن
نەهیشتن ب کوردان بچووک، کال وژن
بوو مەحشەر نیڤەکا وەلاتێ ڕۆژین
ژ ڕووکی هاوار بوو ب زارین و شین

ئەم دوو بەیتە سەرەتای چیرۆکە شیعرێکی مێرمنداڵێکی هەتیوە، کەلەدەست کۆمەڵکوژیی گوندەکەیان، کەتێیدا باوک و دایک و کەسوکار و خەڵکەکەی کۆکوژ دەکرێن، هەڵدێت و دوای دوو شەو ودووڕۆژ ڕێکردن بە سکی برسی بێبەرگ و تینوو لەنێوکەشێکی سارددا. خۆی دەگەیەنێتە پێش کاروانێکی کۆچەری و دواتر ئەم دیالۆگە دەکەوێتە نێوان خۆی و یەکێک لە کاروانچییەکان وپاشان لەگەڵ سەرۆکی کاروانەکەدا حەسرەت و هاوار و بەسەرهاتەکەی بۆ دەگێرێتەوە و ئەویش وەک باوکێک، کە لەبنەڕەتدا بێ وەچەیە سۆزوبەڵێنیی دەداتێ، کە تا گەورەبوونی بەخێوی بکات و وەک کوڕی خۆی تەماشای بکات وبەڵێنیشی

[39] عوسمان سەبری ، بەردلییا مەهۆکێ (چیرۆکە شیعر)، گۆڤاری ڕۆناهی ، ژ١٩ ، شام، ١٩٤٣، ل ٥ .

لێوەوردەگرێت، کە گەورەبوو تۆڵەی باوک و دایکی وکەسوکار و خەڵکی گوندەکەی لە (ڕۆمییان) واتە تورکەکان بکاتەوە .

دەکرێ بەدڵنیاییەوە بێژین ،کە ئەم پارچە چیرۆکە شیعرە گێرانەوەیەکی واقعییانەی شاعیرە بۆیەکێک لەو دەیان گوندەی، کە ((لەساڵی ١٩٣٠ پێش دەستپێکردنەوەی قۆناغی سێیەمی ڕاپەڕینە چەکدارییەکەی (ئاگری) بەسەرکردایەتی (ئیحسان نووری پاشا) بەرجینۆسایدی سوپا دڕندەکەی ئەتاتورک دەکەوێت، و هاوکات لە گەڵ خاپوورکردنی ١٣٠ گوندی دەڤەری (ئارارات) کۆکوژیی گوندەکانی (زیلان) بە دوای خاپوورکردنی دەیان گوندی ئەو دەڤەرە فراوانە دەستپێدەکات، دەڤەری زیلان سەر بەدەڤەری(ئەرجیش)ی پارێزگای (وان)ی باکووری کوردستانەولەو پرۆسە بەدناوەشدا زێتر لە ٢٠٠ گوند و ١٠هەزار هاولاتیی ئەو دەڤەرە، کە پێکهاتبوون لە ژن و منداڵ و لاو وپیر دەبرێنە دۆڵی دێرێ (Gelyê dêrê)ی دەڤەری زیلان و لەوێدا بەزیندووی لەلایەن سوپاکەی ئەتاتورکەوە کۆمەڵکوژدەکرێن وفڕێدەدرێنە نێو ئەودۆڵ و شیوەوە))[40] ئەمەی خوارەوەش چەند بەیتێکی دیکەی ئەو پارچە شیعرەیە:

لێ هێژتو بچووکی سبێ خۆرت و شەنگ
ژ بۆتە وەلاتەک قادا شەڕ و جەنگ
هەکە باش جامێر بی مێرەکی د چێ
دێ هلدی وێ گاڤێ تۆلا باڤ و دێ[41]

نووسەر هەر لە لە ژمارە (٢١) ی گۆڤاری (ڕۆناهی)دا کورتەچیرۆکێکمان بە ناوی (شینا ژنەکی ل سەرگۆرا برهۆ) بەواتای شینی ژنەکوردێک لەسەر گۆڕی براکوژراوەکانیدا بە بەرهەمێکی هاوشێوەی فۆرمە ئەدەبییەکەی (هاوار هەبە گازی ل دوویە)ی (قەدریجان) ، کە لە ژمارە(١)ی گۆڤاری (هاوار)دا، بلاوکردۆتەوە، کە خوێنەر یەکڕاست لە ئاست ئەم ژانرە نوێیە ئەدەبییە ڕادەمێنێت و نازانێت وەک ڕەخنەگرێک بیخاتە نێو خانەی کام لە ژانرە سەربەخۆییە ئەدەبییەکان. شیعر یان کورتە چیرۆک؟!!، چونکە سەرەتای بەرهەمەکە بە چیرۆک و دواتر دەیکاتە هەلبەست وەک تەواوکارێک بۆ نێوەڕۆکی کورتە چیرۆکەکە، بەهەمان فۆرم عوسمان سەبری شاعیر و نووسەر و چیرۆکنووس لەم ژمارەیەی گۆڤاری ڕۆناهیدا ئەم بەرهەمەمان دەخاتە بەردەم وبە پارچە هەلبەستێکی لاواندنەوە وەک ئەوەی لەلایەن ئەو ژنەوە وترابێت لەنێوەراستی گێڕانەوەی کورتە چیرۆکەکەیدا دادەنێت، کە دیسان گوزارشتکردنە لە

[40] قدري جميل پاشا (زنار سلوپی) ، مسألة كردستان ، ص١٢٩.
[41] عوسمان سەبری ، بەردلییا مەهۆکێ (چیرۆکە شیعر) ، ل ٥ .

کۆکوژییەکانی ئارارت و دەڤەری زیلان. ئەمەش نمونەی کۆپلەیەکی ئەوپارچە هەلبەستەیە، کە بەدلنیاییەوە هی شاعیر خۆیەتی و دەیەوێت لە نێو کورتە چیرۆکەکەیدا ، کە بە قەولی خۆی چیرۆکێکی واقعییە و بەرێکەوت لە سەردانێکی بۆ یەکێک لەگۆڕستانەکانی ئەودەڤەرە وەک شایەتحاڵێک ئەم چیرۆک ولاواندنەوەیەی لە دەمی ژنە کۆستکەوتووەکەی بیستووە و دواتر لە قاڵبی هەلبەستێکی داڕێژراودا نێوەڕۆکی ئەولاواندنەوەی کردۆتە هەوێنی ئەم پارچە هەڵبەستەی:

ڕابە دە ڕابە برهۆ دە ڕابە
بۆ چ ئارارات تە هشت خەرابە
ئیرۆ دیسا هات ڕۆما بێ ئەمان
گوند شەوتاندن نەهشت خوەدی جان
گەلیێ زیلان سۆتن وەک رژی
پێ را شەوتن چار کوڕێن من ژی[42]

لە شوێنێکی دیی هەمان هەڵبەستدا دوای کورتە ئاماژەیەک بۆ کوشتنی تەواوی رەگەزی نێر لە دەڤەری زیلان ئینجا ئاماژە بۆ دەستدرێژیی سەربازەکانی تورک دەکات، کە چۆن دوای نەمانی پیاوەکانیان دەست بۆ سەر ناموسی کچان و ژنانی دەڤەرەکە و بردنی جوان و شەنگەکانیان دەکەن:

مێرێن مە کوشتن بێ باڤ نەیاران
ئەم تەڤ رەڤیان ل شوونا واران
ب سەرێن مە ڤا نەما تێلەک پۆر
شوونا تاژانگان تەڤ دابوون ڕەش مۆر
کەچ و بووک نەمان بێ نامووس کرن
هەرچی کو چاک بوون ژ خوەرە برن43

هەروەکوو پێشتر ئاماژەمان بەوەکرد، کە هەرکام لەو چوار شاعیرەی، کە وەک نموونەیەکی دیاری ئەو دوودەیەی سالانی سیی و چلەکان، کە خاوەنی ستایل و ڕێبازی ئەدەبی سەربەخۆی خۆیانن گەلێک شیعریان لەگۆشەنیگایەکی خۆیانەوە تراجیدیاکانی نەتەوەی کوردیان کردۆتە تیم و بابەتی هەندێک لەشیعرەکانیان و هەر بەو گۆشەنیگایەیانەوە ڕووانیویانەتە ئەو هەموو کوشتار و زولم و ستەمانەی ، کە لەلایەن داگیرکەرانی کوردستان دژ بە نەتەوەکەمان لە دوو پارچەی باشوور و باکوری کوردستان کرابوون، هەرلەم سۆنگەیەوە

[42] عوسمان سەبری ، شینا ژنەکی لەسەرگۆڕا برهۆ ، گۆڤاری ڕۆناهی ، ژ ٢١ ، شام ،١٩٤٣، ل ٦،٥ .
[43] س ، پ ، ل٦

دێینە سەر چوارەمین شاعیر، کە ئەویش (جگەر خوێن)ە، و لای زۆرێک لە لێکۆلەوەران و رەخنەگرانی کورد بە شاعیرێکی زێتر میللی (شەعبی) ناسراوە، هەروەک چۆن (قانع) لە شێوەزارە ئەدەبییەکەی کوردیی ناوەندیدا بەهۆی پەیامداریی شیعرەکانی، کە زێتر دەچێتە نێو شیعری فێرکاری و سیاسی و ئایدۆلۆژییەوە و لەپاڵ ئەمەدا زمانی شیعرییەکەی سادە و ساکاروڕەوان بوو تا ئەو ئاستەی وەک پەیامێک بیگەیێنێتە گوێی هەموو تاکێکی کورد بە خوێندەوار و نەخوێندەوارەوە، (جگەرخوێن)یش هاوشێوەی (قانع) میللی وستایڵ و زمانی شیعرییەکەی سادە وساکار و بە کوردییەکی پەتی نووسیوەو، واتە دەتوانین بێژین دوور لە گرێوگۆڵە و وێنەی هونەری باڵا شیعرەکانی دادەڕشت، ئەوەتا شاعیر (قەدریجان)، کە هاوڕێ و هاوکاری یەکدی بوون لە شام و لە کارە ڕۆشنبیرییەکانی ئەودەمدا، لە پێشەکییەکدا، کە بۆ یەکێک لە دیوانە شیعرییەکانی شاعیر دەنووسێت سەبارەت بە ستایلی شاعیردا دێت و، کە چۆن وەک شاعیرێکی میللی دەیناسێنێ و دەبێژێ: ((ئەم دیوانە ئەو جێیەی گرتووە ، کە لە پاش مەم و زینی خانی و دیوانی مەلای جزیری بەجێماوە، هەروەها بەهۆی شیعرەکانییەوە، سەرلەنوێ چێژ و ئاوازی شیعرەکانی جزیری و خانی جارێکی دی بەڕەنگێکی نوێ دەداتەوە بەر گوێمان))[44].

دواتر دێتەسەر ئەوەی زمانی شیعریی شاعیر بناسێنێت ودەڵێت: ((جگەرخوین هەرگیز نەیویستووە، کە دەستەواژە و زاراوەی بییانی بخاتە نێو دیرە شیعرییەکانییەوە، بەڵکو تەواوی شیعرەکانی بە زمانێکی سادە و ساکارنووسیون))[45]، لە کورمانجییەکەیشدا بەمشێوەیە: ((ڤێ جار مە دی، ژنشکا ڤە، دیوانا جەگەر خوین، ب چاپەکە پر قەنج کەتە مەیدانێ. ئەز باوەردکم کۆ دیوانا جەگەر خوین دەوسا کو مەم و زین و دیوانا جزەری ڤالا هشتنە ئەوی تژە بکە. خوندەڤانێن دەلال، ئەوی تێدە زمان و رووحێ جەنابێ خانی ئێ خورت و نەزما دیوانا جزەری ئا ئاهەنگدار ببینین، جەگەر خوین، پرسێن بییانی ژ پر نەخستنە ناڤ شهرێن خوە، ب زمانەکە سادە ئو سەلس نڤسینە .

قیمەتا شەهرێن وی ئا مەزن ژی ئەڤە، ب رووحەکی نوو ئاژۆتیە سەر فکرێن کەڤنارە ئو ب زمانەکی شێرن و شەعبی تەوش بوون و زەرەرا وان نیشان کریە))[46].

هەر سەبارەت بە ستایڵ و زمانی شیعریی سەردەمەکەی شاعیر (پرۆفیسۆردکتۆر عیزەدین مستەفا رەسوول) دەبێژێ: ((کارێکی تری ئەم بەدوادا گەڕانە ئەوەبوو ، کە

[44] مەریوانی عومەر دەوڵەت ، قەدری جان ، ل 308 - 309 .
[45] س،پ ....هەمان لاپەڕە .
[46] س ، پ ، ل٣١١ .

شاعیرخۆی بەدیالێکتێکی قسەکردنەوە نەدەبەست ، بەڵکوهەموو دیالێکت و بەشە دیالێکتەکانی زمانی کوردی موڵکی شاعیر بوون ...)) [47].

جگەرخوێن بۆ کارەساتی کۆمەڵکوژی و بە کۆمەڵ لە سێدارەدانی شێخ سەعید و دکتۆر فوئاد وهەڤاڵەکانی لە بەرهەمێکی شاکارە شیعر و نایابیدا بەناوی (شەهناما شەهیدان) ناو بە ناو وەسفی قارەمانێتی وگیانی نەمریی هەر ٥١ سەرکردە و فەرماندە عەگیدەکانی کورد دەکات و دەیانخاتەڕوو، لەسەرەتای هەلبەستەکەیدا داوای هەستانەوەیان لێدەکات لە گۆڕەکانیاندا و مژدەی ئازادییان دەداتێ و دەبێژێ ڕۆژمان دەرکەوت:

دخوازم ئەی دلۆ ژارۆ ب چاکی
هەری میرێن وەلاتێ مە تو ڕاکی
بێژن ئەی شەهیدین دین و میللەت
بەسە ڕابن سەری ڕۆژا مە دەرکەت48

لەشویەێکی دیکەی ئەم شاکارە شیعرییەیدا بانگ لە یەکێک لە فەرماندە شەهیدەکانی ئەودەم دەکات بەناوی: (حەقی بەگ) و دەبێژێ :

کوردێن تەڤ دکن قیرین و هاوار
ژ کوردا رە هەموو بوونە فەداکار
لجی ڕابە ژ جی ڕابە حەقی بەگ
ل شون بازان دخوینن حاجی لەکلەک49

لە هەڵبەستێکی دیکەی شاعیر ، کە لە دووەم دیوانە شیعرییەکەیدا: (ئاگر و پرووسک)دا جێی گرتووە و لە ژێر ناوی: (تاریخا شێخ سەعیدێ ڕەحمەتی)یە، کە چۆن تورکی داگیرکەر تێکرای توێژە جیاوازەکانی جڤاکی کوردەواریی باکوری کوردستان ، هەر لە مەلا و بەگ و شێخ و پیر و لاو و ژن ومنداڵ بە ئامانج دەگرێ و دواتربێبەزەییانە کۆکوژیان دەکات:

دەنگێ تڤنگ و تۆپان گەها سەمایێ بانی
خوین بوو سەروان ژ خۆرتان زاب و فەرات و جۆ جۆ50

لە دوو بەیتی ناوەراستی شیعرەکەیدا درێژە بەو تاوانە کۆکوژییانەی داگیرکەری تورک دەکات و دەبیژێ :

47 عیزەدین مستەفا ڕەسوول (د.) ، شیعری تازەی کوردی ، گۆڤاری رۆشنبیری نوێ ، ژمارە ١٠٥ ، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی ، بەغداد ،١٩٨٥ ، ل٢٠٠ .

48 جگەر خوێن ، شەهناما شەهیدان (شیعر) ، گۆڤاری هاوار ، ژ ١٨ ، شام ، ١٩٣٣ ، ل٣٣ .

49 س،پ ، هەمان لاپەڕە .

50 جەگەر خوین،ئاگر و پرووسک (دووەم دیوانە شیعر) ، تاریخا شێخ سەعیدێ ڕەحمەتی ، ئاڤێستا،چاپی چوارەم ، بایۆغڵوو -ئیستانبوول ، ٢٠٠٣ ، ل٥٢ ـ ٥٣ .

مەلا و شێخ و بەگلەر، كوشتن ، سەرێ دوانا،
ل بەر تفنگ و تۆپان مانەندی گۆگ و كاشۆ
پیر و جوان و بوكان بسكێن درەش قوساندن
وان شەنگ و شۆخەقامەت،ئەبروهیلال و ڕوورۆ 51

شاعیر لەبەیتێكی پێش ئەو بەیتەی سەرەوە ئاماژە بە ئازایی كوردە زازاكان دەكات و وەك پلنگ دەچوێنێ :

زازا وەكی پلنگان ب دار و شوور و كۆپال
ب دەنگ و قیر و هالان ، ئێرش دبنە تركۆ52

لەكۆتایی توێژینەوەكەماندا ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەكوێت ، كە هەمیشە شاعیران و ئەدیبانی گەلەكەمان لە ئاست تاوانە بچووك و گەورەكانی دوژمنان و داگیركەرانی كورد ڕانەوەستاون و هەمیشە لە هەركوێیەك ئاهێك ناڵەیەك فرمێسكێك یان دڵۆپە خوێنێكی مرۆڤێكی كورد لەسەر كوردبوون ڕژابێت ، ئەوا ئەوان بە بەرهەمە گڕین و بەپێزەكانیان بەرسڤیان داونەتەوە و هەر بە هۆی ئەو هۆنراوانە ش پەیامێكی هۆشیاریی و لە خەو ڕابوون و پەنابردنە بەر یەكێتیی نەتەوەیی ئەرك ئامانجی بەرهەمە شیعریی و ئەدەبییەكانی ئەوان بوون بۆ هاولاتییانی نەتەوە .

ئەنجام

١- بەدرێژایی دیرۆكی مرۆڤایەتی ، ئەدەب بۆتە ئاوێنە و گەواه و دیكۆمێنتە جێگرەواكان بۆ ئەو ڕووداوە كۆكوژییانەی لێرە و لەوێی جیهان ، كە بەجۆرێك یان بەهۆكارێك شوێن بزر وبێ مێژوون .

٢- هیچ سەردەمێك وەك سەدەی پێشوو نەتەوەكەمان بەوڕادەیە دووچاری جینۆساید و كۆكووژی نەهاتوون ..وەك ئەوەی ، كە هەر لە پێش و نێوان و دوای یەكەم جەنگ ودووەم جەنگی جیهانی ، كە تووشی هات و بەهۆیەوە بەسەدان هەزار مرۆڤی بێ تاوانی كورد هەر لەسەر كورد بوون كۆكووژكرابوون .

٣- بەدرێژایی توێژینەوەكەمان ئەوراستییە حاشا هەڵنەگرە بوونی خۆی هێنایە پیش ، كە ئەدیبان و شاعیرانی هەردوو شێوە زارەئەدەبییەكەی كوردیمان(كوردیی ژووروو)و (كوردیی ناوەند) بەهەست و هۆشیاریی نەتەوەییان لە بەرهەمەكانیاندا گوزارشتیان لەو كارەساتانە كردووە ،كە لەلایەن داگیركەران و خۆفرۆشانی كوردەوە لە پارچەكانی كوردستان بە گشتی و لە باكوور و باشوور بەتایبەت ... ئەنجام درابوون .

---

51 س ، پ ، ، ل٥٢ - ٥٣ .

52 س ، پ ، هەمان لاپەرە .

٤-لەماوەی توێژینەوەکەماندا چەند شاعیری ستایل جیاواز بە بەرهەمەکانیان کاریان بۆ خستنە ڕووی واقعی تاڵی ژیانی کوردەکان کردووە ، کە چۆن لە خاک و زێدی خۆیان لەلایەن هێزی بێگانەی داگیرکەرەوە تەواوی مافە سەرەتاییەکانیان لێ زەوتدەکرێ وپاشتر بە چەندین شێوە کۆکوژ دەکرێن .

٥- لەماوەی دیاریکراوی توێژینەوەکەمان ، کە سالآنی سیی و چلەکانی سەدەی پیشووی دەگرتەوە ، ئەوەمان بەدی کرد ، کە لەپاڵ ناوەڕۆک و تیم یان بابەتی شیعرەکان ، کە تاوانی (جینۆساید)ە ...، گەلێک فۆرمی جیاواز وناوازە هەر لە پارچە شیعر تا چیرۆکە شیعر و یان ئەو بەرهەمانەی ، کە چیرۆکن و لەلایەن خاوەنەکانیانەوە چەند کۆپلە شیعریان تێدا تێهەڵکێش دەکرد و بەرهەم دەهێنا، وەک ئەوەی (عوسمان سەبری)، کە لە کورتە چیرۆکەکەی (شینی ژنێک لەسەر گۆڕی براکانی) دەردەکەوێ .

سەرچاوەکان

یەکەم :

أ /کتێبە کوردییەکان

1. حوسەین حەبەش ، ڕاپەرینا چاندا کوردی د گۆڤارا هاواریَ دە ، بۆن ، ١٩٩٦ .
2. حەمەکەریم هەورامی، درامای کوردی لەناودرامای جیهاندا ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠١ .
3. مارف عومەر گوڵ ، پۆلێنکردنی تاوانەکانی ئەنفال بەپێیجۆرەکانی ئەنفال ، بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیر و هۆشیاری(ی.ن.ک) ، سلێمانی ، ٢٠٠٢ .
4. مەریوانی عومەر دەوڵەت ، قەدری جان ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، سلێمانی ،٢٠٠٢ .

ب / دیوانەکان

1. دیوانی ئەحمەد حەمدی بەگ ، چ١ ،چاپخانەی ئەسعەد ، بەغداد ، ١٩٥٧ .
2. دیوانی پیرەمێرد ، فائیق هوشیار وکۆمەڵێک نووسەر ، بەرگی یەکەم ، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی ، بەغدا ، ١٩٩٠ .
3. دیوانی جەگەر خوین ، ئاگر و پرووسک (دووەم دیوانە شیعر) ، تاریخا شێخ سەعیدێ ڕەحمەتی ، ئاڤیستا،چاپی چوارەم ، بایۆغلوو -ئیستانبوول ، ٢٠٠٣ .

ج/ فەرهەنگ

١- هەژارموکریانی ، هەنبانە بۆرینە- فەرهەنگی کوردی - فارسی ،چاپی یەکەم ، چاپخانەی سروش ، تهران ، ١٣٦٩ .

د / گۆڤارەکان

1. ڕۆناهی - RONAHI، عوسمان سەبری ، شینا ژنەکی لەسەرگۆڕا برهۆ ، ژ٢١ ، شام ،١٩٤٣ .
2. رۆشنبیری نوێ، عیزەدین مستەفا ڕەسوول (د.) ، شیعری تازەی کوردی ، ، ژمارە ١٠٥ ، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی ، بەغداد ،١٩٨٥ .

3. ڕۆژنامەنووس ، ژ (6) , زستانی ٢٠٠٥ .
4. هاوار ، جگەر خوێن ، شەهناما شەهیدان (شیعر) ، ، ژ ١٨ ، شام ، ١٩٣٣ .

دووەم

أ / كتێبە عەرەبییەكان

1. احمد عطيه الله ، القاموس السياسي ، دارالنهظة العربية ، طبعة الاولى ، القاهرة .
2. جون رسل تيلر ، الموسوعة المسرحية ، ت . سمير عبدالرحيم الچلبي ، ج٢ .
3. رشاد رشدي (د) ، نظرية الدراما ، مطبعة هلال ، القاهرة ، ٢٠٠٠ .
4. سمير عبدالرحيم الچلبي ، معجم المصطلحات المسرحية .
5. عبدالواحد ابن ياسر، المأساة و الرؤية المأساوية في المسرح العربي الحديث ، مطبعة(دار و مكتبة عدنان)، بغداد،٢٠١٣ .
6. قدري جميل پاشا (زنار سلوپی) ، مسألة كردستان ، تنقيح و تقديم الدكتورعزالدين مصطفى رسول،طبعة عربية ثانية منقحة، بيروت ، ١٩٩٧ .
7. مارى الياس (د.) و حنان قصاب حسن (د.) ، المعجم المسرحي ، مكتبة لبنان ، ط٢ ، بيروت ، ٢٠٠٦ .
8. ويليام جێمز دورانت ، مێژووی شانۆ ، و . پێشڕەو حسەین ، چاپخانەی كارۆ ، سلێمانی ، ٢٠١٠ .

ب / سەرچاوەی ئینتەرنێتی

-- ابادة الجماعية ، الموسوعة الحرة - ويكيبيديا .

نتائج البحث

1. على مر الزمن للحياة البشرية ، أصبح الأدب مرآة عاكسة واسانيد ومستمسكات واقعية لأحداث الإبادة الجماعية في العالم ، والتي أصبحت بشكل من الأشكال مفقودة الأثر والتأريخ .
2. لم نجد عصر من العصور كالقرن العشرين تعرض شعبنا للقتل والإبادة الجماعية ، مثلما حصلت قبل وبعد وأثناء الحربين العالميين الأولى والثانية ، ومن جراءها تعرضت مئات الالاف من الكرد الى القتل والإبادة الجماعية (جينوسايد)، وذلك لكونهم من القومية الكردية .
3. في بحثنا تطرقنا الى الحقيقة الدامغة وهي أن الشعراء والأدباء الكرد (الكرد الشمالي) و (الكرد الوسط) ومن منطلقهم القومي عبروا من خلال نتاجاتهم لهذه المأساة التى تعرضوا لها من قبل المحتلين و مرتزقة الكرد في كافة أجزاء الكردستان ، وعلى وجه الخصوص في شمال وجنوب كردستان .
4. وتناول البحث مجموعة من الشعراء الذين تطرقوا الى الكشف عن الواقع المريرالذي مر به الشعب الكردي آنذاك وبأساليب مختلفة ، وكيف سلبت منهم أبسط حقوقهم على أرضهم و وطنهم من قبل المحتلين ، وكيف تعرضوا للإبادة الجماعية .
5. قي المدة التى تناولها البحث وهي الثلاثينات والأربعينيات من القرن الماضي ، لاحظنا كيفية تناول الأدباء والشعراء لموضوعات الإبادة الجماعية (جينوسايد) ، و توظيفها بأساليب متنوعة في قصصهم وقصائدهم ومقطوعاتهم الشعرية ، كما نراها في قصة قصيرة بعنوان (رثاء الامراة على قبور اخوانها) لـ (عثمان صبري) .

Summary:

- Throughout the history of humanity, literature became mirrors, witnesses, and alternative documents for those genocides, brutal catastrophes, and inhumane incidents throughout the world that somehow and for a reason got lost and had no archives.
- Not any century was like last century for our nationality because of facing lots of sufferings especially genocides. As we saw before, the middle, and after First and Second World Wars that caused lots of deaths and lots of innocent civilians died, more than thousands of innocent Kurds got killed because of being Kurds.
- Along our research and experiment, this factual truth appeared to us that poets and authors from both two Kurdish dialects Middle Kurmanji and Internal Kurmanji had mentioned those catastrophes nationalistically that were caused by the traitors and enemies of Kurds from the four Parts of Kurdistan especially Southern and Northern parts of Kurdistan.
- During our research, we discovered some poets with different style and type of poetry had big roles of mentioning and explaining those horrible facts of Kurds' life when they were unjustified and mistreated by enemies and their rights were taken and killed in their lands by the hands of conquerors and enemies.
- As our research date was about to 30th and 40th of the last century, we found out that within the themes or subjects of the poetries which were genocide crimes so many different and unique forms of verse poems up to anecdotal poems were published and appeared, and some of those works that are stories were mixed with poem verses by their authors. For example, the short story *A Woman's Pity on Her Brothers' Graves* by Osman Sabri is written as documentary films.